

Prinosi za proučavanje života i djela dr. Ive Pilara, Svezak prvi, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb 2001., 287 str.

Odvjetnik dr. Ivo Pilar bio je hrvatski intelektualac vrlo širokih interesa. Bio je literat, sociolog, ekonomist, etnolog i politolog koji se u javnom djelovanju u prva tri desetljeća 20. st. istaknuo kao publicist i političar. Živeći neko vrijeme u Bosni, aktivno se uključio u politički život bosanskih Hrvata, a nakon stvaranja jugoslavenske države preselio se u Zagreb. Život je završio tragično 1933. godine pod nerazjašnjenim okolnostima. Iza sebe je ostavio značajan opus, u kojemu se posebno ističe njegovo najopsežnije djelo *Južnoslavensko pitanje i prvi svjetski rat*, najprije objavljeno u Beču na njemačkom jeziku (pod pseudonimom L. v. Südländ), a tek 1943. u Zagrebu i na hrvatskom jeziku. Pilar je nesumnjivo značajna ličnost hrvatske kulture i politike, ličnost koja je neopravdano dugo bila marginalizirana. No, upravo zbog širine svojih interesa i oštrome analize hrvatskih političkih i socijalnih prilika zaslužuje temeljitu historiografsku obradu. I zato treba pozdraviti pojavu zbornika znanstvenih radova o Ivi Pilaru, koji je pripremio Institut društvenih znanosti u Zagrebu, koji nosi njegovo ime. Riječ je o prvom svesku koji će se nastaviti u sljedećim godinama, a u kojima će se i dalje objavljivati znanstveni rezultati interdisciplinarnih istraživanja i proučavanja Pilarova opusa i osobnog angažiranja u hrvatskom političkom životu.

Zbornik sadrži niz radova u kojima se obrađuju segmenti Pilarove kulturne i političke djelatnosti. Radovi su podijeljeni u nekoliko grupa prema srodnosti problematike koju obrađuju.

U prvoj rubrici pod naslovom PRISTUP dr. Ivo Rogić objavljuje uvodni tekst "Četiri lika Ive Pilara". Autor upozorava na četiri obilježja njegova javnog istupanja, koji najsžetije pokazuju što je Pilar ostavio budućim pokoljenjima. Na prvom je mjestu lik pisca "opasne" knjige (*Južnoslavensko pitanje i prvi svjetski rat*), koju su vlasti novostvorene jugoslavenske države dale uništiti. Drugi je Pilarov lik - pionir povijesne sociologije i geopolitike. Autor utvrđuje da Pilar upozorava na razlike između hrvatske i srpske modernizacije, koje se razlikuju "po unutarnjoj strukturi". Korijen srpske modernizacije je u predodžbi o srpskom carstvu, a hrvatske u predodžbi o samostalnom, posebnom kraljevstvu. U europskoj povijesti carstvo je poznato kao "izum za ekspanziju", a kraljevstvo kao "izum za tvorbu lokalnih, zavičajnih mreža". Pilar točno uviđa da takva razlika dugoročno radi na hrvatsku štetu. U odlomku o trećem liku autor vidi Pilara kao teoretičara prve hrvatske modernizacije, koja je obilježena dvama idejama - demokracijom i europskom Hrvatskom. Četvrti lik je Pilar političar. Pilar, doduše, ne pripada prvoj garnituri hrvatskih političara, niti je ostavio "zavidne političke uspjehe", ali je njegovo političko djelovanje jasno obilježeno s dvama političkim ciljevima. Prvi je zahtjev za reintegraciju Bosne (što je bila sastavnica hrvatske politike od 1868. do 1940.), a drugi napuštanje "martirnog modela" oblikovanja uloga političkih vođa. Pilar, naime, zagovara racionalno utemeljenje politike. Autor Rogić završava svoj prilog konstatacijom da je Pilar kao praktični političar "uvjerljivo udaljen od zahtijevanog ideala" i da "na žalost, posve martirski sam skončava".

U skupini priloga pod zajedničkim naslovom KRITIČKI UVIDI U ZNANSTVENE I STRUČNE INTERESE Antun Pavešković objavljuje rad *Književna publicistika Ive Pilara*. Autor prati literarno stvaralaštvo Ive Pilara upozoravajući

najprije na njegove mladenačke pjesme, a potom i na ostale književne priloge. Pažljivom raščlambom autor utvrđuje kvalitetu njegovih radova i doprinos hrvatskoj kulturi. Pri tome daje visoku ocjenu Pilarovoj studiji "Zagrebački literarni pokret 1903.", pisanu sa sociološkog stajališta, i smatra je njegovim "najznačajnijim književnim radom". Mladen Klemenčić i Nenad Pokos objavljuju zajednički rad *Ivo Pilar i politička geografija*. Oni prate prirodno geografsku raščlanjenost hrvatskih zemalja u Pilarovu "Političkom zemljopisu", u kojem je razrađen razvoj političke geografije u nas. Utvrđuju da Pilaru pripada "pionirsko mjesto" u razvoju hrvatske političke geografije, ali da njegove studije, ideje i razmišljanja valja procjenjivati sa sviješću njegova doba. U radu pod naslovom *Politička prilika nagodbene Hrvatske u očima Ive Pilara* Stjepan Matković obrađuje Pilarove analize značenja Hrvatsko-ugarske nagodbe za razvoj Habsburške monarhije. Pilar je predlagao temeljitu reformu dualizma. Tražio je unutarnju reorganizaciju Monarhije u kojoj bi hrvatska država bila sastavljena od Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Bosne i Hercegovine. Pilar kritički raspravlja o hrvatskim političkim strankama, koje uglavnom smatra nedovoljno sposobnim za rješavanje ključnih problema modernog društva. Za pravaše procjenjuje Pilar da nisu znali osvojiti vlast, upravljati zemljom i primjenjivati program hrvatskog državnog prava u sklopu Habsburške monarhije. Autor zatim daje i usporedbu gledišta o južnoslavenskom pitanju između Pilara i škotskog publicista Roberta Seton-Watsona. Ta usporedba pokazuje da je Pilar odbacivao stvaranje jugoslavenske države, dok je Seton-Watson takvo rješenje zagovarao. Mira Kolar u svom prilogu *Dr. Ivo Pilar i gospodarstvo (s posebnim osvrtom na bankarstvo)* prikazuje Pilara kao poznavatelja gospodarske problematike i privrednih kretanja. Premda je bio odvjetnik, sociolog i političar, Pilar je s iznimnom pozornošću analizirao gospodarsko stanje, što ga je vodilo do zaključka o povezanosti politike i gospodarstva, posebno u vrijeme sloma Prve hrvatske štedionice. Njegove analize krize bankarstva 1931. i 1932. godine prve su analize sloma privatnog bankarstva u Hrvatskoj - utvrđuje autorica.

Sljedeća skupina radova označena je zajedničkim naslovom POLITIČKE KONOTACIJE I ANGAŽMAN. U prvom prilogu "Uloga Ive Pilara u hrvatskom organiziranju u Bosni i Hercegovini" Jure Krišto raspravlja o vrlo intenzivnom Pilarovu djelovanju koje se nije ograničilo samo na kulturnu sferu. On je bio aktivan i u osnivanju političke stranke Hrvatska narodna zajednica i u profiliranju hrvatske politike u Bosni i Hercegovini u predratnom i ratnom razdoblju do kraja 1918. godine. Autor prati i rascjep u redovima bosansko-hercegovačkih katolika te posebno Pilarove odnose s nadbiskupom Stadlerom. "Ivo Pilar i Stadlerova promemorija papi Benediktu XV. iz 1915. godine" naslov je rada Zorana Grijaka, u kojem istražuje Pilarovu ulogu u nastanku tog važnog dokumenta. Naime, nadbiskup Stadler u tom dokumentu traži od pape zagovor neutralnosti Italije u velikom ratnom sukobu. Pri tome autor prikazuje evoluciju odnosa Pilara i nadbiskupa Stadlera. Zlatko Matijević autor je rada "Državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera", u kojem analizira dva Stadlerova spisa iz 1917. godine (Promemorija i Izjava klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika) i dokazuje da je stvarni autor Izjave bio Pilar. Prilog je izrađen na temelju arhivske građe, postojeće literature i suvremenog tiska. Isti autor (Z. Matijević) objavljuje i drugi, nešto opsežniji rad "Političko djelovanje Ive Pilara i pokušaji rješavanja južnoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji (ožujak-listopad 1918.)". U tom radu autor rekonstruira Pilarovu političku aktivnost u posljednjim mjesecima Dvojne

monarhije i utvrđuje njegovo stajalište da južnoslavensko pitanje treba riješiti preuređenjem Monarhije u "hrvatskom smislu", tj. da treba ujediniti sve hrvatske zemlje (Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, te Bosnu i Hercegovinu) u jedno samostalno područje. Pilar je, zaključuje autor, predlagao takvo rješenje koje je po svojim bitnim obilježjima bio neki oblik trijalizma. Dolazeći do uvjerenja da će Dvojna monarhija propasti, Pilar je svoje stajalište postupno radikalizirao. "Ivo Pilar i vodstvo privremeno zabranjene Hrvatske seljačke stranke" naslov je priloga Božidara Jančkovića, u kojem obrađuje Pilarova nastojanja da približi pravaška i haesesovačka gledišta i da političko djelovanje HSS-a usmjeri prema pripremama za preuzimanje vlasti u budućoj hrvatskoj državi. Autor ocjenjuje da je Pilar u tom razdoblju djelovao kao trijezni "realpolitičar".

Daljnja skupina radova naslovljena je NA PUTU PREMA MONOGRAFIJI I KRITIČKOM IZDANJU PILAROVIH DJELA. Sadrži tri rada. U prvom pod naslovom "Pilarovo djelo Južnoslavensko pitanje" Srećko Lipovčan raspravlja o nužnosti ponovnog objavljivanja Pilarova djela "Južnoslavensko pitanje". Autor se zalaže za kritičko izdanje strogoznanstvenim i interdisciplinarnim pristupom uzimajući u obzir duh vremena i okolnosti u kojima je pisano. Autor je pregledno izložio pojavu dosadašnjih njemačkih i hrvatskih izdanja te prosudbe djela iz pera više autora. "Problem Pilarove smrti" obradio je Željko Holjevac. Naišavši na mnoge dvojbe i nerazjašnjene okolnosti autor zaključuje da je Pilar ipak bio žrtva režima. Božidar Jančković u prilogu "Ivo Pilar u svjetlu nepoznatih dokumenata" daje informacije o Pilarovoj pisanoj ostavštini, koja je poslije smrti njegove najmlađe kćeri Mire Pilar-Sokolić (1991.) pronađena u njezinu stanu. To su izvorni rukopisi njegova glavnog djela *Die Südslavische Frage und der Weltkrieg*, zatim njegova korespondencija političkog sadržaja i razne spomenice, memorije i ekspozici. Brojni dokumenti govore o njegovoj do sada gotovo potpuno nepoznatoj političkoj aktivnosti, posebno u razdoblju od završetka Prvog svjetskog rata do njegove smrti.

U posljednjoj cjelini, koja ima naslov PRILOZI, objavljeni su prilozi "Životopis Ive Pilara", "Bibliografija radova Ive Pilara" i "Literatura o Ivi Pilaru", koje je pripremio Srećko Lipovčan.

Sadržaj radova u zborniku upućuje na intelektualni profil Pilarove ličnosti i na njegov raznoliki interes za kulturne i političke događaje u Hrvatskoj njegova vremena, a u koja se i sam intenzivno uključio. Autori priloga prišli su obradi pojedinih segmenata Pilarova djelovanja znanstvenim pristupom i metodologijom koristeći novu arhivsku građu. Dali su mnogo prihvatljivih zaključaka, a koja će se objaviti u sljedećim svescima *Prinosi*. Po tome ovaj svezak postaje "smjerokaz" prema zacrtanom cilju, a to je sveobuhvatna znanstvena valorizacija ne samo jedne istaknute ličnosti, nego i jednog razdoblja hrvatske povijesti.

Hrvoje Matković

Aleksandar JAKIR, *Dalmatien zwischen den Weltkriegen. Agrarische und urbane Lebenswelt und das Scheitern der jugoslawischen Integration*. R. Oldenbourg Verlag, München 1999., 534 str.

Meduovisnost socio-ekonomskih i religijsko-kulturnih problema s pitanjem nacionalne pripadnosti bit je povijesnih zbivanja u svim dijelovima Hrvatske između dva svjetska rata. Dok su događaji i akteri tih događaja na hrvatskom sje-